

**ЧАСОПИС «ЦЕРКОВНИЙ ВОСТОКЪ» ЯК ДЖЕРЕЛО ДО
ВИВЧЕННЯ СВИТОГЛЯДНИХ ДИЛЕМ СВЯЩЕНИКІВ-РУСОФІЛІВ
НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Роман ЛЕХНЮК

*Львівський національний університет ім. І. Франка,
кафедра новітньої історії України імені Михайла Грушевського,
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна
e-mail: r.lechniuk@gmail.com*

У статті на основі матеріалів часопису «Церковний Востокъ» проаналізовано ідейні труднощі, з якими зіткнулась русофільська частина греко-католицького духовенства у 1910–1914 роках. Встановлено, що ці дилеми стали наслідком глибокої світоглядної кризи даного середовища, згуртованого довкола Товариства ім. св. Іоанна Златоустого. Автором розглянуто головні прояви цих дилем, пов'язані з процесом перетворення Греко-католицької церкви в новочасну українську національну інституцію, що суперечило традиційному русофільському світогляду. У статті досліджено шляхи реагування священиків-русофілів на нові проблеми як на сторінках їх часопису, так і на практиці. Встановлено, що, попри усі несприятливі зовнішні обставини, причини світоглядних дилем цього середовища всередині Церкви мали насамперед внутрішній характер, пов'язаний зі специфікою консервативного русофільського сприйняття світу.

Ключові слова: русофіли, «Церковний Востокъ», Товариство ім. св. Іоанна Златоуста, Греко-католицька церква, Галичина, консерватизм.

В статье на основе материалов журнала «Церковный Востокъ» проанализированы идейные трудности, с которыми столкнулась русофильская часть греко-католического духовенства в 1910-1914 годах. Установлено, что эти дилеммы стали следствием глубокого мировоззренческого кризиса данной среды, сплоченного вокруг Общества им. св. Иоанна Златоуста. Автором рассмотрены главные проявления этих дилемм, связанные с процессом преобразования Греко-католической церкви в современной украинской национальной институт, что противоречило традиционной русофильскую мировоззрения. В статье исследованы пути реагирования священников русофилов на новые проблемы как на страницах их журнала, так и на практике. Установлено, что, несмотря на все неблагоприятные внешние обстоятельства, причины мировоззренческих проблемам этой среды внутри Церкви имели прежде всего внутренний характер, связанный со спецификой консервативного русофильского восприятие мира.

Ключевые слова: русофилы, «Церковный Востокъ», Общество им. св. Иоанна Златоуста, Греко-католическая церковь, Галичина, консерватизм.

The Russophile movement was an important part of the Ukrainian national life of Galicia in the second half of the XIXth and early XXth centuries. The key role in its history was played by the Greek-Catholic clergy. On the eve of the First World War, the traditional Russophile ideology, based on the conservative principles of the historical tradition, faced a deep crisis. This also had a significant effect on the priests-russophiles. During the research period they

were organized in the St. John Chrysostom Society, which published the magazine «Tserkovnyi Vostok» This magazine is a valuable source for a detailed analysis of the ideological problems of the Russophile part of the Greek Catholic clergy in 1910-1914. Based on this source, the author studies how these priests reacted to the new challenges. The most important was the transformation of the Greek Catholic Church into a modern Ukrainian national institution, what contradicted the main principles of the Russophile idea. As a result, the Russophiles became a minority among the clergy and lost their influence. In this situation they were forced to reconsider some of their key ideas, including the political activity of the Greek Catholic Church. The most radical ideological searches had consequences in sympathy for the Orthodox Church. This led to repression by the state and local authorities and destroyed the traditional image of the Russophiles loyalty to the Habsburg monarchy. The author has established that, in spite of all unfavorable external circumstances, the reasons for the ideological dilemmas of this environment within the Church were primarily internal, connected with the specifics of the conservative perception of the world by Russophiles

Key words: *Russophiles, «Tserkovnyi Vostok», St. John Chrysostom Society, Greek Catholic Church, Galicia, conservatism.*

Галицьке русофільство належить до когорти неоднозначних і складних для трактування історичних феноменів. Русофіли ніколи так і не змогли виробити єдиного й цілісного світогляду, що залишало простір для відмінних уявлень та різночитань як всередині самого середовища, так і зовнішнім спостерігачам. З огляду на це, не є несподіваною глибока ідейна криза русофільської традиції на межі XIX і XX століть, яка лише загострювалась. Покликань на звичні основи русофільського світогляду – історичну традицію, етимологічний правопис, східний християнський обряд – було не достатньо, щоб реагувати на виклики нової доби, а особливо соціалізму й націоналізму, котрі активізували широкі маси населення, загрожували традиційному суспільному ладу й, особливо останній, вимагали чіткої національної самоідентифікації.

Світоглядна криза вразила й одну основ русофільського руху упродовж фактично усієї його історії – частину греко-католицького духовенства. Хоча від початку XX ст. й до переддня Першої світової кількість симпатиків русофільського руху серед парафіяльного кліру знижувалась, а у вищій ієрархії їх просто не залишилось, значна кількість священників все ще зберігала прив'язаність до консервативних засад русофільства, звичних для них ще з XIX ст. Їх становище ускладнювалось усе більш виразною тенденцією перетворення Греко-католицької церкви (далі – ГКЦ) на виразно українську (в модерному значенні) національну інституцію, що йшло різко всупереч русофільській традиції сприйняття «українофільства» як

сепаратизму щодо «єдиної руської народності», що охоплювала малоросів (українців), великоросів (росіян) і білоросів.

Внаслідок цього, священники-русофіли все більше потрапляли в ізоляцію. Вони фактично стояли осторонь дискусій в середовищі парохів-народовців. Стосунки цього середовища з священниками – носіями модерної української ідентичності поступово загострювались. Це ілюструє еволюція найбільшого й найпопулярнішого церковного часопису серед греко-католицького кліру – «Ниви». У перші роки свого існування (з 1904 р.) вона не виступала проти русофільства, особливо за часів перебування на посаді редактора о. Онуфрія Волянського (жовтень 1908 р. – жовтень 1909 р.), чий ультрамонтанський світогляд був індиферентним до дискусії русофілів і народовців¹. Натомість, із його відходом риторика змінюється, стаючи різко негативною.

Наростання світоглядної кризи серед священників-русофілів й пошук ними шляхів реагування на несприятливі тенденції всередині Церкви й загалом українського суспільства призвів до спроби творення нової, консервативної, церковної організації, що об'єднала б парохів-русофілів для ефективнішої протидії. Попри те, що найактивніші дискусії щодо потреби нової «клерикальної» організації велися перш за все між священниками – прихильниками християнсько-суспільного руху та симпатиками націонал-демократичної партії – нова станова організація в середовищі греко-католицького духовенства виникла якраз для згуртування русофільської частини кліру у травні 1910 р. Вона носила назву Товариство ім. св. Іоанна Златоустого, а її періодичним виданням став часопис «Церковный Востокъ», перший випуск якого побачив світ у на початку 1911 р. Саме сторінки цього пресового органу дають можливість докладно проаналізувати світоглядні й суспільні проблеми священників-русофілів напередодні війни.

Діяльність Товариство ім. св. Іоанна Златоустого й вихід «Церковного Востоку» тривали до початку Першої світової війни. Їх поява у 1910-1911 рр. є нижньою, а припинення існування у середині 1914 р. – верхньою хронологічною межею даного дослідження. Ці роки – це не лише поглиблення ідейних проблем серед русофільської частини кліру, а й поява нових проблем і загроз – пропаганди православ'я, що кидала тінь підозри з боку Відня й крайової галицької влади на всіх русофілів. Тому ґрунтовне вивчення цього етапу в історії русофільської греко-католицької частини

¹ Такі погляди о. Волянського на національне питання викликали невдоволення серед загалу духовенства. Див. напр.: Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника (далі – ЛННБУ ім. В. Стефаника). Відділ рукописів. Ф. 11. Спр. 264 / п. 35. Арк. 53–53 зв. (лист І. Глинського до О. Барвінського, 30 листопада 1908 р.).

духовенства є вкрай необхідним для кращого розуміння його проблем і способів реагування на них.

Часопис «Церковный Востокъ» раніше не ставав об'єктом дослідження. Водночас, незначною є й кількість студій, присвячених історії русофільства протягом останніх років перед Першою світовою війною. Бернадетта Войтовіч-Губер у своїй праці про роль греко-католицького духовенства в українському національному русі Галичини розглядає історію священників-русофілів цього часу перш за все в контексті поширення в краї православної пропаганди². Ідейно-політичні аспекти діяльності консервативного крила русофільства цього часу, де активними були й представники кліру, розглянуто автором цієї статті³. Фрагменти інформації щодо загальної історії русофілів досліджуваного часу містить праця Олени Аркуші й Мар'яна Мудрого⁴, ґрунтовна монографія Анни Вероніки Вендланд⁵, Олексія Сухого⁶. Джерельною базою дослідження є матеріали часопису «Церковный Востокъ», у якому широко висвітлювались різноманітні аспекти діяльності Товариства ім. св. Іоанна Златоустого.

Новоутворене Товариство очолив канцлер митрополичої капітули о. Олександр Бачинський, що свідчить про приналежність до досліджуваної групи духовенства й доволі впливових в церковних колах осіб. Точно визначити чисельність організації не є можливо. Достеменно відомо, що на середину 1914 р. до товариства входило щонайменше близько 300 священників – список членів публікував «Церковный Востокъ» доки процес не було перервано початком війни⁷.

Статут організації визначав її завдання наступним чином: об'єднання греко-католицьких священників і діяльність, спрямована на захист Унії та подальше об'єднання церков⁸. Ймовірно, з огляду на нечіткість так окреслених завдань, «Церковный Востокъ» подав детальніші пояснення.

² Wojtowicz-Huber B. «Ojcowie narodu». Duchowieństwo grekokatolickie w ruchu narodowym Rusinów galicyjskich (1867–1918). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2008. 333 s.

³ Лехнюк Р. Криза русофільського консерватизму напередодні Першої світової війни: політичне товариство «Галицько-руська рада». Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / гол. ред. В. Вашкевич. Київ, 2017. Вип. 127 (12). С. 36–42.

⁴ Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX–на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд. Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 34. Львів, 1999. С. 231–268.

⁵ Вендланд А. В. Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією і Росією, 1818–1915. Пер. з нім. Х. Назаркевич; наук. ред. М. Мудрий. Львів: Літопис, 2015. 688 с.

⁶ Сухий О. Москвофільство в Галичині: історія проблеми. У: Москвофільство: Документи і матеріали / Вступна стаття, коментарі та добірка документів Сухого О. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. С. 3–66.

⁷ Точну кількість встановити неможливо через переривання публікації списку членів у зв'язку з вибухом війни: Список членовъ Общества имени св. Іоанна Златоустаго во Львовѣ. Церковный Востокъ. 1914. Вип. III. С. 154–155.

⁸ Уставъ духовно-церковного Общества имени св. Іоанна Златоустого въ Львовѣ. Церковный Востокъ. 1911. Вип. I. С. 29.

Основний наголос робився на першому завданні. Єднання кліру було необхідним, на думку автора часопису, задля протистояння трьом головним загрозам – латинізації, пропаганді православ'я, антирелігійним проявам⁹. Саме ці теми є провідними в усіх випусках «Церковного Востоку» за 1911–1914 рр.

Головною проблемою з поміж окреслених вище було питання антирелігійних течій в Галичині, як їх розуміла русофільська частина духовенства. Їх консервативний світогляд апріорі не міг позитивно чи бодай нейтрально сприймати ширення соціалістичних чи секулярних ідей в українському суспільстві краю. Один з найяскравіших прикладів засудження новітніх антицерковних і атеїстичних проявів стала реакція на появу у Львові «Безвіроісповідної громади» – товариства, що мало об'єднати усіх бажаючих відкрито проголосити власні атеїстичні погляди і формально розірвати відносини з Церквою, що в тогочасних умовах потребувало певної особистої відваги¹⁰. Навіть ліберальне й подекуди радикальне «Діло» виступило з осудом цього починання як необдуманого кроку «гуртка зелених молодиків»¹¹. Тим паче засудили таку ініціативу консервативні кола, зокрема й священники-русофіли¹².

Але у контексті аналізу світоглядних дилем русофільської частини греко-католицького кліру напередодні війни ключовим є не сам факт засудження явищ на кшталт «Безвіроісповідної громади», а те, як це консервативне середовище простежувало їх витоки. Причиною ледь не усіх негативних проявів у церковному, суспільно-політичному й культурному житті українців Галичини члени Товариства ім. св. Іоанна Златоустого вбачали в зростанню впливів політичних партій, що стояли на засадах модерної української національної ідентичності – насамперед Української націонал-демократичної (УНДП) і Радикальної. Хоча у програмній статті в першому номері «Церковного Востоку» заявлялось про те, що національне питання не є об'єктом зацікавлення часопису, оскільки є значно ширшим за конкретну церковну тематику¹³. Втім, тут же присутні слова, що чітко висвітлюють, наскільки новочасна українська ідея йшла врозріз із традиційним русофільським світоглядом – традиційне для русофілів початку ХХ ст. нарікання на український «сепаратизм» стосовно «всеруської»

⁹ Мысли къ поясненію §2 устава Общества св. Іоанна Златоустого. Церковный Востокъ. 1911. Вип. I. С. 36.

¹⁰ З Безвіроісповідної Громади. Шляхи. 1913. Ч. 8–9. 1 листопада.

¹¹ Слїдами клерикалізму. Шляхи. 1913. Ч. 10. 1 грудня.

¹² Безвѣроісповѣдная Громада. Церковный Востокъ. 1914. Вип. I і II. С. 11–19.

¹³ Во имя Господа Бога и Спаса нашего Иисуса Христа! Всея Братіи нашей искренній привѣтъ! Церковный Востокъ. 1911. Вип. I. С. 5.

народності, що є нічим іншим як безпідставним національним нігілізмом¹⁴. Але вже на початку 1914 р. тон часопису став гострішим і безкомпромісним: «Причина того рода печального явлення [занепаду релігійності] корениться в українском радикализмѣ, который, какъ-бы моровая язва, отъ многихъ лѣтъ ослабляетъ и нищитъ организмъ церковно-религіозной жизни нашего народа... Радикальныя газеты и газетки, популярныя брошюры а вь первой линіи голоса мірскихъ руководителей народныхъ, обыкновенно мало знающихъ евангельскій законъ а еще менѣе по его завѣтамъ живущихъ, производятъ вь душахъ не особенно глубоко и сознательно утвержденныхъ вь вѣрѣ, нѣкоторое смущеніе... Сь временемъ это смущеніе переходитъ вь совершенное равнодушіе къ божественной истинѣ а даже, по крайней мѣрѣ у нѣкоторыхъ, производитъ полное исчезновение самыхъ основаній вѣры»¹⁵.

Як бачимо, модерна українська ідея, безвідносно чи у втіленні націонал-демократів, чи радикалів, вважалась консервативним русофільським духовенством виразно негативною. З наближенням війни український (українофільський) рух й справді поступово радикалізувався під впливом протистояння з польськими політичними групами довкола питань виборчої реформи до Галицького сейму, відкриття українського університету у Львові тощо. Втім, «Церковный Востокъ» перебільшував. Основна світоглядна проблема духовенства, що гуртувалася довкола цього часопису полягала у нездатності адекватно відреагувати на потребу чіткої національної самоідентифікації, як того вимагала нова доба. Втрачаючи ґрунт під ногами, русофіли загалом, не лише представники кліру, вбачали головного ворога саме в українофілах¹⁶.

Елементом повсюдних невдач русофільства як наслідку їх ідейної кризи став поступовий, але невпинний процес «українізації» Греко-католицької церкви. З кожним роком вплив русофілів всередині неї зменшувався, хоча вони все ще були представлені в митрополичій чи єпархіальних консисторіях і капітулах (зокрема й члени Товариства ім. св. Іоанна Златоустого).

Перетворення ГКЦ на виразно українську (в модерному національному розумінні) інституцію поставило під удар одразу два аспекти традиційного русофільського світогляду. Перший – ґрунтоване на спадщині ХІХ ст.

¹⁴ Там само. С. 5–6.

¹⁵ Итоги нашей церковно-религіозной жизни вь 1913 г. Церковный Востокъ. 1914. Вип. I и II. С. 2.

¹⁶ Яскравий приклад – вибори до Галицького сейму 1908 р., коли русофіли уклали політичний союз із польськими східногалицькими консерваторами («подоляками», спрямований проти УНДП і Радикальної партії. І це попри те, що русофільство як ідея у середині ХІХ ст. формувалось якраз задля чіткого протиставлення польськості.

уявлення про Церкву як активного учасника, а бажано й очільника, суспільно-політичних і соціокультурних процесів у Галичині¹⁷. У досліджуваний час ця традиція ввійшла в суперечність з русофільським світоглядом, оскільки в ГКЦ вирішальну перевагу мали священики-українофіли (народовці), а отже активна політична роль Церкви могла бути на руку лише Християнсько-суспільному союзу (ХСС) і, насамперед, УНДП. Така ситуація лише посилювалась антирусофільською поставою вищої ієрархії ГКЦ – митрополита Андрея Шептицького (менш виразно) і єпископів Григорія Хомишина та Константина Чеховича (відверто)¹⁸. За такої ситуації на шпальтах «Церковного Востоку» простежується позиція, вкрай незвична у рамках усієї історії русофільства – про потребу розділення Церкви й політики. Найвиразніше ця позиція сформульована анонімним автором у статті «Quosque tandem!», де стверджується, що Церква ґрунтується на вічних цінностях, незмінних правилах й непорушній моралі, турбується про внутрішнє добро суспільства. Натомість політика описується як явище аморальне, непостійне, кон'юнктурне, неперебірливе в засобах¹⁹.

Другий аспект, що опинився під ударом – один із стовпів усього русофільського світогляду й уявлення про традицію – етимологічний правопис і церковнослов'янська мова в літургії. Для русофілів вони були символами нерозривності культурної традиції. Етимологічний правопис вважався єдиною можливою формою для поєднання в собі історичної мови високої культури і народної розмовної, а писане ним «язичіє» – зрозумілою для всіх елементів «всеруського» світу мовою²⁰. Натомість запровадження і поширення фонетики таврувалось як шлях до загальної неграмотності²¹. З огляду на це прогнозовано негативною була реакція священиків-русофілів на ідею запровадження фонетичного правопису в церковному діловодстві й народній мові під час богослужінь.

1 листопада 1911 р. на зібранні Товариства греко-католицьких катехитів було прийнято рішення звернутись до вищих церковних інстанцій з пропозицією запровадження розмовної української мови замість церковнослов'янської. Це спровокувало ґрунтовну відповідь одного з учасників з'їзду катехитів й члена товариства ім. св. Іоанна Златоустого – о. Діонісія Дорожинського. Він намагався спростувати аргументацію

¹⁷ Українській языкъ въ церкви. Галичанинь. 1910. Ч. 254. 12 (25) листопада.

¹⁸ Лехнюк Р. Українські консервативні середовища в Галичині у першій чверті ХХ ст.: національно-політичний аспект: дис. ... канд. істор. наук: спец. 07.00.01 – Історія України. Львів, 2018. С. 154–159.

¹⁹ Quosque tandem! Церковный Востокъ. 1914. Вип. III. С. 81.

²⁰ ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 168. Спр. 297 / п. 9. Арк.14 зв.–15 (лист Б. Дідицького до О. Маркова, 29 березня 1905 р.).

²¹ Мончаловскій О. Главныя основы русской народности. С. 11

прихильників зміни мови богослужінь щодо складності й незрозумілості церковнослов'янської мови, а отже труднощів, особливо серед молоді, у вивченні щоденних молитов. На думку о. Дорожинського нерозуміння церковнослов'янської мови могло спричинитись лише неякісною освітньою працею катехитів, а не складністю мови²².

Наміри зміни мови щоденних молитов також стали приводом позачергових зборів усього Товариства ім. св. Іоанна Златоустого у грудні 1910 р. Один з учасників – о. І. Сав'юк – заявив, що така зміна буде фатальною для народу і що вкрай необхідно усувати написані фонетикою катехизми зі шкіл. Водночас, о. Є. Дудрович закликав долучити до протесту проти повсякденної мови молитов і богослужінь та проти фонетики в церковному діловодстві також і мирян. У результаті нарад було прийнято резолюції, зокрема про те, що для народу не є жодною проблемою церковнослов'янська мова, співаючи пісні якою вірні активно беруть участь в богослужіннях. Натомість запровадження народної мови і фонетики призвело б до відчуження людей, особливо молоді²³. Також було сформовано делегацію до митрополита на чолі з крилошанином о. О. Бачинським, яка вручила Андрею Шептицькому меморіал Товариства з протестом проти вищезгаданих змін²⁴.

За умов ідейної кризи русофільства напередодні Першої світової війни, в яку поринуло й духовенство цього напрямку, новий сенс з'явився у статутній мети Товариства ім. св. Іоанна Златоустого – об'єднання духовенства. Цей сенс був протилежністю до первісного задуму – священики-русофіли все частіше й виразніше ставали ізольованою меншістю. Хоча в побуті стосунки між священиками-русофілами й священиками-народовцями не завше мали характер конфронтації²⁵, у публічній і суспільній площині напруга зростала. Регулярним сюжетом у «Церковному Востоці» були спростування звинувачень, висунутих у часописі «Нива».

Серед різноманітних претензій на шпальтах «Ниви» на адресу русофільської частини кліру найсерйознішими були закиди в пропаганді

²² Дорожинський Д. Протестъ противъ резолюціи: учити школьную молодежь щоденныхъ молитовъ въ живомъ народномъ языкѣ. Церковный Востокъ. 1911. Вип. I. С. 81.

²³ Сверхочередное общее Собрание членовъ Общества имени св. Іоанна Златоустаго во Львовѣ. Церковный Востокъ. 1911. Вип. II. С. 1–8.

²⁴ Меморіальъ предложенный Общимъ Собраниемъ членовъ Общества им. св. Іоанна Златоустаго, состоявшимся 14 (27) декабря 1910 г. во Львовѣ его превосходительству Высокопреосвященному Господину Андрею Шептицькому Митрополиту Галицкому и пр. съ протестомъ противъ попытокъ устранения церковнаго языка изъ молитвъ употребляемыхъ галицко-рускимъ народомъ. Там само. С. 9–21.

²⁵ Тарнавський Ф. Спогади. Торонто: Українське видавництво «Добра книжка», 1981. С. 208.

православ'я²⁶. В останні передвоєнні роки рух за перехід на православне віросповідання набрав значних масштабів, насамперед на Лемківщині, де діяв о. Максим Сандович. Найбільшому поширенню проправославних симпатій на Лемківщині сприяла віддаленість цього гірського регіону і низький рівень національної свідомості місцевого населення. Тому Лемківщина віддавна була оплотом русофільства як серед духовенства на чолі з о. Михайлом Юрчакевичем²⁷, так і селян. Русофіли на Лемківщині вбачали в православ'ї поворот до передунійної, «справжньої», традиції і захист перед латинізацією чи «українізацією» обряду²⁸. Свою роль відіграла і зовнішня схожість обрядів²⁹. Це явище було черговим свідченням глибокої світоглядної кризи, в якій перебувало консервативне русофільство у церковній сфері і наслідком пошуку коренів традиції поза надто «українською» ГКЦ.

Втім, до православної пропаганди було залучено порівняно незначну кількість парохів-русофілів. Оскільки така діяльність мала виразний характер політичної неблагонадійності й переслідувалась державою, згуртоване довкола «Церковного Востоку» духовенство чітко підкреслювало негативне ставлення до цього явища³⁰. Та провина за поширення пропаганди православ'я покладалась не так на безпосередніх її активістів, як на негативні, з точки зору членів Товариства ім. св. Іоанна Златоустого, прояви всередині ГКЦ – зменшення кількості священників-русофілів й недопущення прихильників цієї ідеї до навчання в духовних семінаріях; політичну активність українофільського духовенства, а отже змішування віри й політики; впровадження латинських елементів у церковний обряд тощо³¹.

Засудження православної пропаганди на сторінках свого часопису не вберегло священників-русофілів від ще однієї проблеми, що безпосередньо впливала на їх традиційний світогляд – переслідувань і утисків з боку влади в Галичині. Протягом 1908–1913 рр. галицьким намісником був знаний польський політик й історик, представник західногалицьких консерваторів («станьчиків») – Міхал Бобжинський. Вбачаючи в Росії цивілізаційного опонента, він фактично готував Галичину до війни, що наближалась. Зокрема, жорстко протидіяв як православної пропаганді, так і загалом чинив

²⁶ Див. напр. Православні затії в Галичині. Нива. 1910. Ч. 2. 15 січня. С. 33–38; Дволичність наших русофілів. Там само. 1912. Ч. 23 і 24. 15 грудня. С. 728; Доброжелательний. Руссофільське духовенство на Лемківщині пропагатори схизми. Нива. 1913. Ч. 7 і 8. 1 квітня. С. 224–227.

²⁷ Wojtowicz-Huber B. «Ojcowie narodu»... S. 187.

²⁸ Ibid. S. 196.

²⁹ Ibid. S. 226.

³⁰ Мысли къ поясненію §2 устава Общества св. Іоанна Златоустого. Церковный Востокъ. 1911. Вип. I. С. 36.

³¹ О православной пропагандѣ въ Галичинѣ. Церковный Востокъ. 1912. Вип. III. С. 157.

серйозний тиск на русофілів. Хоча до активних пропагандистів православ'я й головних підозрюваних належали насамперед представники течії «новокурсників»³² – націонал-радикали на чолі з Володимиром Дудикевичем і Дмитром Марковим, що відійшли від традиційного русофільського консерватизму в сторону відверто проросійських симпатій – втім, діставалось і консерваторам, до яких належала абсолютна більшість русофільського духовенства – т. зв. «старокурсникам».

Упродовж усього свого існування русофіли декларували вірність монархії Габсбургів і позиціонували себе як повністю лояльну силу. Така постава зазвичай є типовою для будь-яких консервативних рухів. Попри періодичні загострення на зразок Львівського процесу (або ж процесу Ольги Грабар) 1882 р., коли ряд чільних русофілів було звинувачено в державній зраді (ці звинувачення довести не змогли)³³, напередодні Першої світової консервативні русофіли й надалі однією із своїх засад вважали лояльність Австро-Угорщині. Тож відверто ворожа політика намісника і крайової влади була ще одним ударом по традиційних засадах цього середовища, зокрема вкрай складним було й становище священників.

У «Церковному Востоці» звично декларувалась вірність династії Габсбургів й обґрунтовувався винятково мовний і літературний характер «всеруської» єдності. Також стверджувалось, що раніше ця ідея не вважалась урядовими колами небезпечною чи антидержавною³⁴. Мала місце спроба відмежувати себе від активності «новокурсників»: «Обвиняють насъ въ руссофильствѣ! Что же это такое страшное – это Руссофильство? По этимологии слова, это: любовь къ Руссамъ – значитъ, къ русскому народу и совсѣмъ не идентично съ «Россію-фильствомъ». Мы не признаемъся къ «россіюфильству», а только къ руссофильству. Но гдѣ законъ, который запрещалъ бы намъ любовь къ русскому народу?!»³⁵.

Такі запевнення не допомогли. В тому ж самому тексті присутне визнання факту, який для авторів часопису був очевидним: «Живемъ в эпосѣ политическаго террора»³⁶. Цей «терор» полягав насамперед у відмові намісництва затверджувати священників-русофілів на парафію. У

³² Офіційний розкол русофільської партії відбувся протягом 1909 р. Втім, суттєві розбіжності між консервативним старшим поколінням й молодими радикальними діячами мав глибші й давніші ідейні передумови. Див.: Лехнюк Р. Українські консервативні середовища... С. 72–78; Орлевич І. «Отцы и дѣти»: ідеологічні розбіжності чи боротьба за домінування в Русській народній партії? (До питання розколу в русофільській течії на початку ХХ століття). З історії західноукраїнських земель / [наук. редактор і упорядник Ірина Орлевич]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2015. Вип. 10–11. С. 166–183.

³³ Вендланд А. В. Русофіли Галичини... С. 213–243.

³⁴ Несогласіє на парохільную институцію. Церковный Востокъ. 1913. Вип. IV. С. 205–206.

³⁵ Там само. С. 212.

³⁶ Там само. С. 205.

«Церковному Востоці» наводиться цілий ряд таких відмов, спричинених, на думку авторів, винятково приналежністю даних парохів до консервативного русофільського середовища. Головним винуватцем такої ситуації «Церковный Востокъ» звично оголошував українофільські партії, що начебто цілеспрямовано і систематично (й не без потурання з боку церковних владик) безпідставно доносили владі щодо антидержавних намірів і дій русофілів³⁷. Реальною ж причиною, вкотре, слід вважати нездатність самих русофілів до чіткої національної самоідентифікації, яка фактично унеможлиблювалась їхнім традиційним, ґрунтованим на домодерних засадах, світоглядом.

Часопис «Церковный Востокъ» є важливим джерелом до вивчення світоглядних дилем священників-русофілів напередодні Першої світової війни, оскільки демонструє одразу в кількох аспектах ідейну кризу й викликані нею труднощі цього середовища. Протягом 1910–1914 рр. суттєво загострились протиріччя між русофільською «всеруською» й модерною українською ідеєю, які остаточно втратили сумісність. Найкраще це помітно у випадку українізації Греко-католицької церкви, що призвело до конфліктів між священниками протиборчих партій і поширення в церковному середовищі ідей, неприйнятних для русофільського світосприйняття, таких як заміна етимологічного правопису і церковнослов'янської мови літургій фонетикою та народною мовою відповідно. Таким чином, Товариство ім. св. Іоанна Златоустого, яке в публічному просторі представляв «Церковный Востокъ», було нездатним втілювати головне задеклароване завдання – об'єднати духовенство. Навпаки, русофіли в рамках ГКЦ ставали все більш ізольованою і маловпливовою групою. Понад те, під загрозою опинились ледь не всі фундаментальні засади русофільства – «всеруська ідея», традиційне уявлення про активну політичну роль Церкви, етимологічний правопис тощо. За таких умов постала проблема православної пропаганди як намагання повернутись до «справжньої» традиції. Наслідком стали переслідування з боку влади і крах ще однієї важливої ідеї русофілів – декларування власної лояльності щодо правлячої династії і австро-угорської держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX–на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд. Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип. 34. Львів, 1999. С. 231–268.
2. Безвѣроісповѣдная Громада. Церковный Востокъ. 1914. Вип. I і II.

³⁷ Там само. С. 207–211.

3. Вендланд А. В. Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією і Росією, 1818–1915. Пер. з нім. Х. Назаркевич; наук. ред. М. Мудрий. Львів: Літопис, 2015. 688 с.
4. Во имя Господа Бога и Спаса нашего Иисуса Христа! Всея Братии нашей искренний привѣтъ! Церковный Востокъ. 1911. Вип. I.
5. Дволичність наших русофілів. Нива. 1912. Ч. 23 і 24. 15 грудня.
6. Доброжелательный. Руссофільське духовенство на Лемківщині пропагатори схизми. Нива. 1913. Ч. 7 і 8. 1 квітня.
7. Дорожинский Д. Протестъ противъ резолюціи: учти школьную молодежь щоденныхъ молитовъ въ живомъ народномъ языцѣ. Церковный Востокъ. 1911. Вип. I.
- 8.3 Безвіроісповідної Громади. Шляхи. 1913. Ч. 8–9. 1 листопада.
9. Итоги нашей церковно-религиозной жизни въ 1913 г. Церковный Востокъ. 1914. Вип. I и II.
10. Лехнюк Р. Криза русофільського консерватизму напередодні Першої світової війни: політичне товариство «Галицько-руська рада». Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / гол. ред. В. Вашкевич. Київ, 2017. Вип. 127 (12). С. 36–42.
11. Лехнюк Р. Українські консервативні середовища в Галичині у першій чверті ХХ ст.: національно-політичний аспект: дис. ... канд. істор. наук: спец. 07.00.01 – Історія України. Львів, 2018. 301 с.
12. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 11. Спр. 264 / п. 35/ Глинський Ізидор. Листи до Барвінського Олександра Григоровича, 1891–1914, 108 Арк.
13. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 168. Спр. 297 / п. 9. Дідицький Богдан Андрійович, редактор газет «Зоря Галицька» і «Слово». Листи до Маркова Осипа Андрійовича, 1881, 1882, 1905, 1907, 20 арк.
14. Меморіаль предложенный Общимъ Собраніемъ членовъ Общества им. св. Іоанна Златоустаго, состоявшимся 14 (27) декабря 1910 г. во Львовѣ его превосходительству Высокопреосвященному Господину Андрею Шептицкому Митрополиту Галицкому и пр. съ протестомъ противъ попытокъ устраниенія церковнаго языка изъ молитвъ употребляемыхъ галицко-рускимъ народомъ. Церковный Востокъ. 1911. Вип. II.
15. Мончаловській О. Главныя основы русской народности. Львовъ: Типографія Ставропигійскаго Института подъ упр. Михаила Рефця, 1904. 22 с.
16. Мысли къ поясненію §2 устава Общества св. Іоанна Златоустаго. Церковный Востокъ. 1911. Вип. I. С. 36.
17. Несогласіє на парохільную інституцію. Церковный Востокъ. 1913. Вип. IV.
18. О православной пропагандѣ въ Галичинѣ. Церковный Востокъ. 1912. Вип. III.
19. Орлевич І. «Отцы и дѣти»: ідеологічні розбіжності чи боротьба за домінування в Русській народній партії? (До питання розколу в русофільській течії на початку ХХ століття). З історії західноукраїнських земель / [наук. редактор і упорядник Ірина Орлевич]: Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'кевича НАН України. Львів, 2015. Вип. 10–11. С. 166–183.
20. Православні затії в Галичині. Нива. 1910. Ч. 2. 15 січня.
21. Сверхочередное общее Собраніє членовъ Общества имени св. Іоанна Златоустаго во Львовѣ. Церковный Востокъ. 1911. Вип. II.
22. Слїдами клерикалізму. Шляхи. 1913. Ч. 10. 1 грудня.

- 23.Списъ членовъ Общества им. св. Іоанна Златоустаго во Львовѣ. Церковный Востокъ. 1914. Вип. III.
- 24.Сухий О. Москвофільство в Галичині: історія проблеми. У: Москвофільство: Документи і матеріали / Вступна стаття, коментарі та добірка документів Сухого О. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. С. 3–66.
- 25.Тарнавський Ф. Спогади. Торонто: Українське видавництво «Добра книжка», 1981. 266 с.
- 26.Українській языкъ въ церкви. Галичанинъ. 1910. Ч. 254. 12 (25) листопада.
- 27.Уставъ духовно-церковного Общества имени св. Іоанна Златоустаго въ Львовѣ. Церковный Востокъ. 1911. Вип. I. С. 29.
- 28.Quosque tandem! Церковный Востокъ. 1914. Вип. III.
- 29.Wojtowicz-Huber B. «Ojcowie narodu». Duchowieństwo greckokatolickie w ruchu narodowym Rusinów galicyjskich (1867–1918). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2008. 333 s.

REFERENCES

- 1.Arkusha O., Mudryi M. Rusofilstvo v Halychyni v seredyni KhIKh—na pochatku KhKh st.: heneza, etapy rozvytku, svitohliad. Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorichna. Vyp. 34. Lviv, 1999. S. 231–268.
- 2.Bezviroispovidnaia Hromada. Tserkovnyi Vostok. 1914. Vyp. I i II.
- 3.Vendland A. V. Rusofily Halychyny. Ukrainski konservatory mizh Avstriieiu i Rosiieiu, 1818–1915. Per. z nim. Kh. Nazarkevych; nauk. red. M. Mudryi. Lviv: Litopys, 2015. 688 s.
- 4.Vo ymia Hospoda Boha y Spasa nasheho Iysusa Khrysta! Vsei Bratyi nashei yskrennii pryvit! Tserkovnyi Vostok. 1911. Vyp. I.
- 5.Dvolychnist nashykh rusofiliv. Nyva. 1912. Ch. 23 i 24. 15 hrudnia.
- 6.Dobrozhelatelnii. Russofilske dukhovenstvo na Lemkivshchyni propagatory skhyzmy. Nyva. 1913. Ch. 7 i 8. 1 kvitnia.
- 7.Dorozhynskii D. Protest protyv rezoliutsiy: uchyty shkolnu molodezh shchodennykh molytov v zhyvom narodnom yazytsi. Tserkovnyi Vostok. 1911. Vyp. I.
- 8.Z Bezviroispovidnoi Hromady. Shliakhy. 1913. Ch. 8–9. 1 lystopada.
- 9.Ytohy nashei tserkovno-relyhioznoi zhyzny v 1913 h. Tserkovnyi Vostok. 1914. Vyp. I y II.
- 10.Lekhniuk R. Kryza rusofilskoho konservatyizmu naperedodni Pershoi svitovoi viiny: politychne tovarystvo «Halytsko-ruska rada». Hileia: naukovyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats / hol. red. V. Vashkevych. Kyiv, 2017. Vyp. 127 (12). S. 36–42.
- 11.Lekhniuk R. Ukrainski konservatyvni seredovyshcha v Halychyni u pershii chverti KhKh st.: natsionalno-politychnyi aspekt: dys. ... kand. istor. nauk: spets. 07.00.01 – Istoriiia Ukrainy. Lviv, 2018. 301 s.
12. Lvivska natsionalna naukova biblioteka im. V. Stefanyka. Viddil rukopysiv. F. 11. Spr. 264 / p. 35/ Hlynyskyi Izydor. Lysty do Barvinskoho Oleksandra Hryhorovycha, 1891–1914, 108 Ark.
13. Lvivska natsionalna naukova biblioteka im. V. Stefanyka. Viddil rukopysiv. F. 168. Spr. 297 / p. 9. Didytskyi Bohdan Andriiovych, redaktor hazet «Zoria Halytska» i «Slovo». Lysty do Markova Osypa Andriiovycha, 1881, 1882, 1905, 1907, 20 ark.
14. Memorial predlozhennyi Obshchym Sobraniem chlenov Obshchestva ym. sv. Ioanna Zlatoustaho, sostoivshymsia 14 (27) dekabria 1910 h. vo Lvovi eho prevoskhodytelstvu Vysokopreosviashchennomu Hospodynu Andreiu Sheptytskomu Mytropolytu Halytskomu y pr.

s protestom protyv popytok ustraneniia tserkovnaho yazyka yz molytv upotrebliaemykh halytsko-russkym narodom. Tserkovnyi Vostok. 1911. Vyp. II.

15. Monchalovskii O. Hlavniiia osnovy russkoi narodnosti. Lvov: Tipohrafiia Stavropyhiiskaho Ynstituta pod upr. Mykhayla Reftsia, 1904. 22 s.

16. Mysly k poiasnenu §2 ustava Obshchestva sv. Ioanna Zlatoustoho. Tserkovnyi Vostok. 1911. Vyp. I. S. 36.

17. Nesohlasie na parokhilnuiu ynstitutsiiu. Tserkovnyi Vostok. 1913. Vyp. IV.

18. O pravoslavnoi propahandi v Halychyni. Tserkovnyi Vostok. 1912. Vyp. III.

19. Orlevych I. «Ottsy y dity»: ideolohichni rozbizhnosti chy borotba za dominuvannia v Russkii narodnii partii? (Do pytannia rozkolu v rusofilskii techii na pochatku KhKh stolittia). Z istorii zakhidnoukrainskykh zemel / [nauk. redaktor i uporiadnyk Iryna Orlevych]: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypkevycha NAN Ukrainy. Lviv, 2015. Vyp. 10–11. S. 166–183.

20. Pravoslavni zatii v Halychyni. Nyva. 1910. Ch. 2. 15 sichnia.

21. Sverkhochednoe obshchee Sobranie chlenov Obshchestva ymeny sv. Ioanna Zlatoustaho vo Lvovi. Tserkovnyi Vostok. 1911. Vyp. II.

22. Slidamy klierykalizmu. Shliakhy. 1913. Ch. 10. 1 hrudnia.

23. Spys chlenov Obshchestva ym. sv. Ioanna Zlatoustaho vo Lvovi. Tserkovnyi Vostok. 1914. Vyp. III.

24. Sukhyi O. Moskvofilstvo v Halychyni: istoriia problemy. U: Moskvofilstvo: Dokumenty i materialy / Vstupna stattia, komentari ta dobirka dokumentiv Sukhoho O. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU im. I. Franka, 2001. S. 3–66.

25. Tarnavskiy F. Spohady. Toronto: Ukrainske vydavnytstvo «Dobra knyzhka», 1981. 266 s.

26. Ukraynskii yazyk v tserkvy. Halychanyn. 1910. Ch. 254. 12 (25) lystopada.

27. Ustav dukhovno-tserkovnoho Obshchestva ymeny sv. Ioanna Zlatoustoho v Lvovi. Tserkovnyi Vostok. 1911. Vyp. I. S. 29.

28. Quosque tandem! Tserkovnyi Vostok. 1914. Vyp. III.

29. Wojtowicz-Huber B. «Ojcowie narodu». Duchowieństwo greckokatolickie w ruchu narodowym Rusinów galicyjskich (1867–1918). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2008. 333 s.

Дата надходження до редакції: 15.01. 2019